

Aletta J. Norval: *Averzivní demokracie: Dědictví a originalita v demokratické tradici*

Praha: Karolinum, 1. české vydání, 2016. 237 s., ISBN 978-80-246-3138-7

MARIÁN SEKERÁK¹

„Demokracie by (...) měla být chápána spíše jako životní forma než jako režim a její obrana spojována spíše s étosem než se sadou institucí...“ (s. 180).

Uvedený citát z knihy juhoamerickej politickej teoretičky Aletty J. Norval, ktorá sa spolu s takými osobnosťami politickej teórie a filozofie, akými sú Ernesto Laclau, Chantal Mouffe či Oliver Marchart zvykne radiť k prúdu Essexskej školy diskurzívnej analýzy, dokonale vystihuje podstatu recenzovaného diela. Hoci bola kniha v anglickom origináli vydaná pred desiatimi rokmi, vôbec nič nestratila na svojej aktuálnosti a nevadí, že bola v českom preklade vydaná len nedávno. Skôr je potrebné veľmi oceniť, že sme sa vôbec dočkali pre väčšinovú českú a slovenskú čitateľskú obec prístupnejšej jazykovej verzie tohto diela v preklade, autorom ktorého je Jan Bíba z Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej.²

O tom, že Norval správne anticipovala vývoj, akým sa bude uberať (a dnes sa uberá) nielen teória, ale najmä prax demokracie, svedčia aj slová bývalého amerického prezidenta Baracka Obamu, ktorý vo svojom rozlúčkovom prejave v Chicagu v januári tohto roku povedal, že „naša demokracia je ohrozená vždy, keď ju považujeme za danú. Každý z nás (...) by sa mal pustiť do úlohy *opätovného budovania* našich demokratických inštitúcií. (...) Naša ústava je pozoruhodným, nádherným darom. Ale je to skutočne iba kúsok pergamenu. Nemá žiadnu silu sama

¹ Institut politologických studií, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, U Kříže 8, 158 00 Praha 5 – Jinonice / Institute of Political Studies, Faculty of Social Sciences, Charles University, Prague, Czech Republic. E-mail: marian.sekerak@gmail.com.

² K jeho inak kvalitnému prekladu si dovoľm len malú kritickú poznámku. Anglický výraz „*publicity*“ ako jednu z kľúčových črt deliberatívnej demokracie v podstate Dr. Bíba neprekladá, čo ilustruje napr. zmienka na s. 34: „...vystavuje občany požiadavku publicity...“ (v orig. „*it places citizens under a publicity requirement*“). Navrhoval by som skôr alternatívu v podobe výrazu „verejnosť“ (= substantívum odvodené od prídavného mena „verejný“). Čo však, uznávam, môže spôsobovať zmätok a viesť k zamieňaniu s iným, častejším chápaním slova „verejnosť“.

osebe. Sme to my, národ [v orig. We, the people – pozn. aut.], ktorý jej dávame silu – našou participáciou a voľbami, ktoré uskutočňujeme“ (kurzíva pridaná). Áno, je to práve táto potreba neustáleho obnovovania a obhajovania nielen „inštitucionálneho dizajnu“ liberálno-demokratických štátov, ale skôr a predovšetkým prehlbovania a formovania demokratického étosu, toho, čo si národy týchto štátov o demokratickom režime myslia, ako ho vnímajú a ako (a či vôbec) majú v ňom svoju aktívnu spoluúčasť.

Norval, vychádzajúca z najlepších tradícií postštrukturalistickej filozofie, veľmi prehľadne prezentuje základné črty súdobej diskusie o teóriách deliberatívnej, prípadne radikálnej demokracie. S didaktickou poctivosťou a analytickou precíznosťou nás oboznamuje s ich kľúčovými konceptmi. Pomáha nám okrem iného pochopiť, že nástrojový aparát, s ktorým dlhodobo pracuje tranzitológia, teda náuka o prechodoch k demokracii, ktorá si – celkom prirodzene a pochopiteľne – našla svoje náležité miesto aj v politológii nášho geografického okruhu, je nedostačujúci, pokiaľ sa sústreďí len na premenu politických inštitúcií a skúmanie výmeny (či lepšie povedané transformácie) vládnučich politických elít. Upozorňuje nás, že takto zameraný výskum opomína procesuálnu stránku celej demokratizácie, čiže spôsob, ako sa z občana totalitného/autoritatívneho štátu stáva skutočný demokrat, vrátane skúmania občianskych participatívnych aktivít a sebaidentifikácie občana s demokraciou (porov. s. 135–136). Manifestuje tým vlastný „odpor voči idealizovanému teoretizovaniu“ (s. 109), takému typickému pre viaceré politické teórie dneška. Svoj dôraz kladie na participáciu, na každodenné politické aktivity občanov a zápasy, na nezhodu, ktorá je „jadrom logiky politična“ (s. 52). Demokraciu nám preto odporúča chápať ako „nikdy nekončiaci zápas“ (s. 138). Celkom v duchu slov, ktoré o desať rokov po nej predniesol v pozmenenej podobe Barack Obama, nás Norval upozorňuje, že demokratmi sa musíme stávať opakovane, čo však predpokladá inherentnú schopnosť identifikácie a presvedčania (porov. s. 139).

Čo je ale onou „averziou“ v tejto špecificky vymedzenej averzívnej demokracii? Iste, ak máme prekonávať demokratický deficit (a ktovie, kedy a či vôbec ho niekedy skutočne prekonáme), je potrebné občianske „vzdelávanie (sa) k demokracii“, je potrebné správne a kvalitne argumentovať vo vzájomnej otvorenej a verejnej diskusii, ako to predpokladá deliberatívna demokracia. Ak by to tak nebolo, asi by bolo zbytočné, aby si občania liberálno-demokratických štátov naďalej platili zo svojich daní taký luxus, akými sú učitelia etickej a občianskej výchovy na základných a stredných školách, či podporovali univerzitné katedry výchovy k občianstvu... Norval sa nás vo svojej knihe snaží presvedčiť, že demokratická identifikácia berie svoju silu „iba prostredníctvom artikulácie ekvivalenčných požiadaviek voči inštitúciám a v odpore proti nim“ (s. 155). Inštitucionálne hľadisko je teda pri štúdiu a budovaní demokracie síce nesmierne dôležité, avšak v trochu odlišnom význame, než ho chápe už spomínaná

tranzitológia. To však neznamená, ako pripomína sama autorka, že by politické inštitúcie nebolo potrebné „kreatívne premýšľať“ (s. 180).

Významnou schopnosťou v averzívnej verzii demokracie je kapacita občana spochybňovať aktuálnu a danú, v spoločnosti prevažujúcu mienku. Inak nám hrozí svojho druhu smrteľný hriech páchaný na demokracii, ktorým je konformizmus. Spôsobom, akým sa mu môžeme vyhnúť, resp. ako mu môžeme aktívne čeliť, je získanie schopnosti „kritizovať a oživovať naše existujúce inštitúcie“, ako aj nadobudnutie ochoty „zmeniť a problematizovať“ ich. V opačnom prípade sa tieto inštitúcie môžu stať strnulými a začnú sa rozpadáť (porov. s. 171).

Je otázkou, či v dejinnom momente, ktorý práve žijeme, nezažívame práve takúto strnulosť a rozpad tradičných demokratických inštitúcií. Ak aj áno, nebolo by to, žiaľ, po prvýkrát. A znamenalo by to, že ľudstvo je neustále schopné a má sklon opakovať chyby predchádzajúcich generácií bez toho, aby sa z nich poučilo. Ak je to teda s našimi liberálno-demokratickými inštitúciami presne takto, potom sa musíme oprávnene pýtať, či „averzívny“ recept ponúkaný Alettou J. Norval je naozaj ten správny. A ak aj náhodou je, či už včera nebolo neskoro, aby sme ho aplikovali do praxe. Upokojiť naše svedomie totiž rozhodne nemôže, že o „nesnázich demokracie“ písal svojho času už T. G. M., a že teda tento problém nie je rozhodne nový.

A je to práve averzívny „moment“, resp. averzívna „identita“ chápaná ako spochybňovanie danej, prevažujúcej (verejnej) mienky v rámci spoločenstva už ustanovených demokratických režimov (porov. s. 180), ktorú môžeme považovať za problematickú v koncepcii A. J. Norval ako celku. Prinajmenšom ak sa na ňu pozrieme optikou súčasných diskurzov vedených v západných liberálnych demokraciách, kde nie je núdza o svojho druhu spochybňovanie verejnej mienky, ktorá ústi neraz až do ostrej polarizácie rôznych sociálnych skupín. Príkladom za všetky nech je aktuálny stret „kontekstualistov“ a „univerzalistov“ (rozumej odporcov a zástancov globalizácie, prirodzenej migrácie i kozmopolitného prístupu k sebadefinovaniu politického spoločenstva), či dôvera nie nepodstatnej časti obyvateľstva v tzv. alternatívne informačné zdroje.

Norval v jednej z kľúčových pasáží svojej knihy zdôrazňuje, že demokratická argumentácia je „v podstate konfliktná“, pričom sa „vyznačuje schopnosťou narušovať“ (s. 108). Nevysvetľuje však, aká miera „narušania“ či „konfliktnosti“ je ešte v demokratickom politickom spoločenstve prípustná a akceptovateľná a kde už jej miera prekračuje únosné medze vzhľadom na udržanie demokratického politického režimu a jeho stabilitu. Pri pohľade do minulosti vieme, že sily pôsobiace zo svojej podstaty proti demokracii dokážu štandardné mechanizmy a inštitúcie reprezentatívnej demokracie umne využiť na získanie dominantnej pozície v politickom systéme a v konečnom dôsledku proti demokracii samotnej. Aj preto sa časom ako obranný mechanizmus vyvinul koncept tzv. bojaschopnej demokracie, príp. „večné, nezmeniteľné klauzuly“ v ústavách niektorých liberálno-demokratických štátov.

Ak teda máme vziať do úvahy averzívnu demokraciu čoby renesanciu perfekcionistaistického prístupu v rámci modernej politickej teórie, nemôžeme ju nepodrobiť testu plauzibilnosti, z ktorého nám vychádza, vzhľadom na uvedené, predsa len ako pomerne málo robustná voči spomínaným rizikovým faktorom. To však samozrejme nebráni tomu, aby sme ju mohli zaradiť medzi podnetné a inšpiratívne príspevky k súčasnému mysleniu o demokracii a ďalej premýšľali jej potenciál. A to tak deskriptívny – kde je pomerne silná –, ako aj preskriptívny, kde vykazuje isté inherentné problematické momenty.